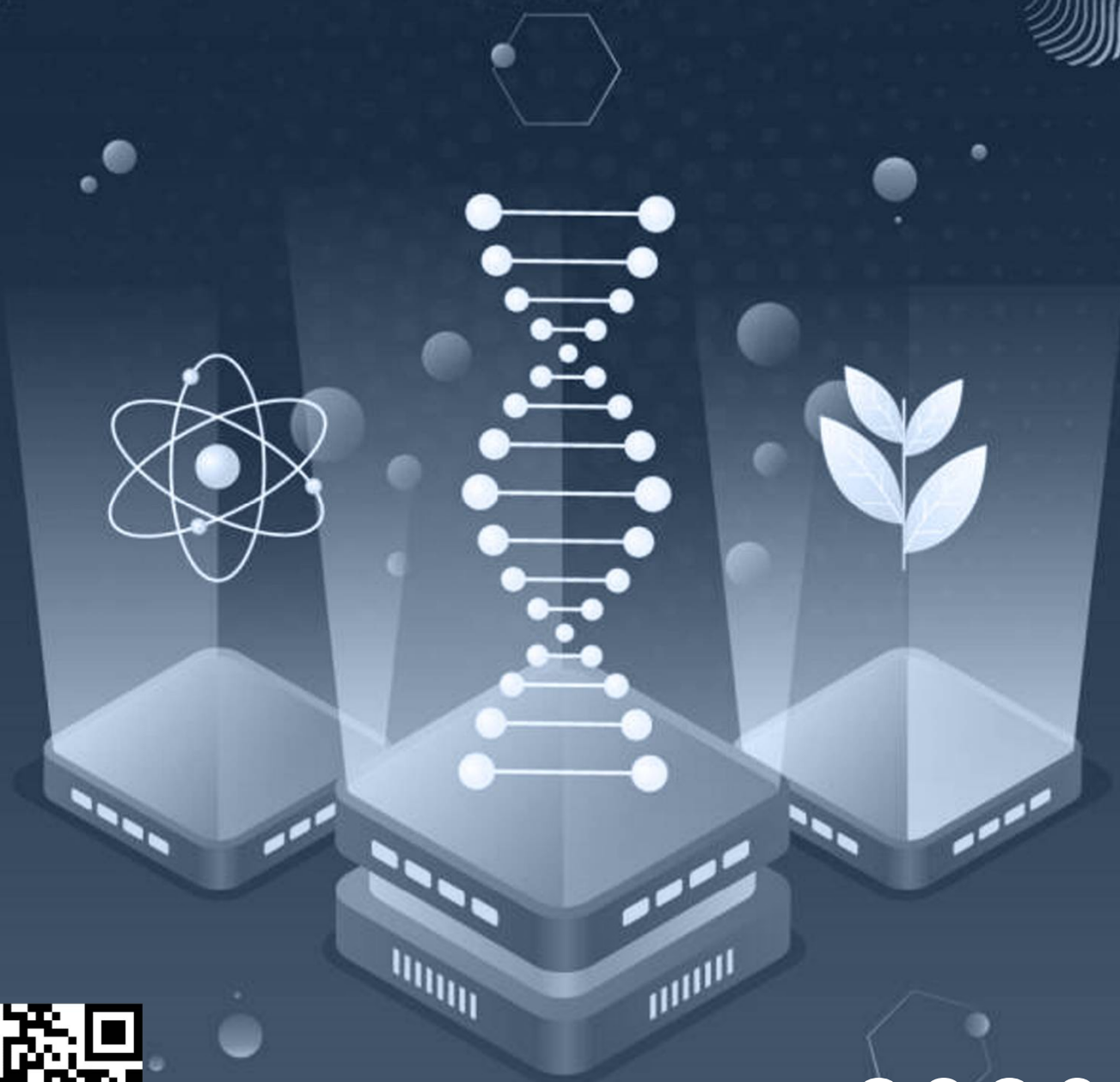

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 4,
Issue 9/2

2026

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

4 JILD, 9/2 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

ТОМ 4, НОМЕР 9/2

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 4, ISSUE 9/2

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№9/2 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2026-9/2>

Бош муҳаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Matyakubov Umidjon Raximovich
(i.f.d., prof.)

Бош муҳаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
(PhD., dots.)

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)

Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar

akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,

O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent

Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),

dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Yunusxo'jayev Habibulla Zafar o'g'li

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor

Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Grodno davlat universiteti Belorusiya

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna

Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyazova Nasiba Ramatillayevna

Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'g'li

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Boltayev Abdurahim Amanovich

Falsafa fanlari doktori, dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Zoirov Erkin Xalilovich

Falsafa fanlari doktori, dotsent

Buxoro davlat texnika universiteti

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun
Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Yunusxo'jayev Habibulla Zafar o'g'li

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых
для публикации основных научных результатов диссертаций постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: X. Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

TARIX

1. **Tajiyeva Umida Rajabboyevna.** Xorazm vohasining ekologik tarixiga oid ayrim masalalar..... 7
2. **Matniyozov Sarvarbek Sanatbek o'g'li.** Xorazm xalq sovet respublikasi davrida yer ishlari nozirligining faoliyati (1920-1924-yillar)..... 12
3. **Farxadov Zoyir Xushnud o'g'li.** Ko'zaliqir madaniyatining arxeologik manbalar asosida o'rganilish tarixi..... 17
4. **Matyakubov Xamdam Xamidjanovich.** Antik Xorazmda urbanizatsiya va shaharlar tizimining shakllanishi: ijtimoiy-iqtisodiy, harbiy omillar..... 22
5. **Abdullayev Shaxobiddin Norqo'zi o'g'li.** Tarixiy xotira va muzey: Samarqand viloyati tarixiy-o'lkashunoslik muzeylarining ijtimoiy-madaniy funksiyalari..... 27

IQTISOD

6. **Умурзаков Машрабжон Турсунбоевич.** Повышение экспортного потенциала промышленных предприятий: на примере текстильной отрасли..... 37
7. **Murodjon Matniyozov.** Omnikanal marketing strategiyasi: kontseptual evolyutsiya va tadqiqot yo'nalishlarining sistematik tahlili..... 41
8. **Mayliyev Temurbek Ilxambay O'g'li.** Oziq-ovqat sanoatini barqaror rivojlantirishni tartibga solishning nazariy-metodologik asoslari..... 52
9. **Murodova Dilfuza Jalolovna.** Auditorlik xizmatlari samaradorligini baholashning uslubiy yondashuvlari: xorijiy amaliyot va uni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyatlari..... 58
10. **Ашуров Сардоржон Зафаржонович.** Факторы и резервы повышения экономической эффективности малого бизнеса в сфере услуг Самаркандской области..... 67

PEDAGOGIKA

11. **Yusupova Madinajon Mansurbek qizi.** Bo'lajak pedagoglarda badiiy-pedagogik kompetentlikni pedagogik trening texnologiyalari asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish..... 77
12. **Matrizayeva To'maris Jumamirat qizi.** Bo'lajak tarbiyachilarning ijodiy kompetensiyalarini xalq og'zaki ijodi vositasida rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari..... 79
13. **Allaberganova Shoxista Zokir qizi.** Bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-axloqiy immunitetni pedagogik ta'lim muhiti sharoitida takomillashtirish metodikasi..... 85
14. **Kuchimov Ilyos Ablakulovich,** Ichki ishlar organlarida ta'lim jarayonini boshqarishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish..... 89
15. **Allaberganova Go'zal Adilbek qizi.** Onkologik bemorlarda yuzaga keladigan ruhiy o'zgarishlar va ularga psixologik yordam ko'rsatishning ilmiy-nazariy asoslari..... 94

16. **Otabek Erkinovich Khudayberganov. Muratov Sanjarbek Jumanazarovich.** Formation of professional skills of faculty students of physical culture with sports games..... 101

PSIXOLOGIYA

17. **Тайтелиева Ақтолқын Битуқызы.** Поиск психологической помощи подростком в образовательной среде: барьеры и условия..... 107
18. **Xudayberganova Dilduza Yangiboy qizi.** Ijtimoiy tarmoqlardagi ijtimoiy taqqoslashning o'smirlar emotsional holati va o'z-o'zini anglashiga ta'siri..... 110

FILOLOGIYA

19. **Yakubova Noira Isxakovna** Ingliz tilidan o'zbek tiliga o'zlashgan turizm terminlarining funksional-pragmatik xususiyatlari..... 115

Matyakubov Xamdam Xamidjanovich Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
professori, tarix fanlari doktori**ANTIK XORAZMDA URBANIZATSIYA VA SHAHARLAR TIZIMINING
SHAKLLANISHI: IJTIMOY-IQTISODIY, HARBIY OMILLAR**<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23285974>

Annotatsiya. Mazkur maqolada antik davrda Xorazm vohasida urbanizatsiya jarayonlarining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari arxeologik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda miloddan avvalgi IV–III asrlardan milodiy III–IV asrlargacha bo'lgan davrda Xorazm hududida shahar va qal'a tipidagi manzilgohlarning vujudga kelishi, ularning topografik tuzilishi hamda ijtimoiy-iqtisodiy, harbiy va ma'muriy vazifalari yoritiladi. Tuproqqal'a, Oqchaxonqal'a, Bozorqal'a, Katta Oybuyirqal'a, Kat va Qo'rg'oshinqal'a kabi yodgorliklar misolida shaharlarning davlat boshqaruvi, mudofaa, savdo, hunarmandchilik va qishloq xo'jaligi bilan bog'liq funksiyalari ko'rib chiqiladi. Xorazm urbanizatsiyasining Sug'd va Baqtriya hududlaridagi shaharlashish jarayonlaridan farqli jihatlari ochib berilib, vohaning geografik muhiti, ko'chmanchi chorvador qabilalar bilan iqtisodiy aloqalar, sug'orma dehqonchilik va davlatning harbiy-ma'muriy siyosati shaharlar rivojiga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillar sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar. Antik Xorazm, urbanizatsiya, qadimgi shaharlar, shaharsozlik, Tuproqqal'a, Oqchaxonqal'a, Bozorqal'a, Katta Oybuyirqal'a, Kat, Qo'rg'oshinqal'a.

Kirish. Antik davr Xorazm vohasining tarixiy taraqqiyotida shaharlar va qal'a tipidagi manzilgohlarning shakllanishi muhim ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy jarayonlardan biri hisoblanadi. Miloddan avvalgi IV–III asrlardan boshlab Xorazm hududida ko'plab shahar markazlarining vujudga kelishi vohada urbanizatsiya jarayonlarining jadallashganidan dalolat beradi. Tadqiqotlarda Oqchaxonqal'a, Bozorqal'a, Tuproqqal'a, Katta Oybuyirqal'a, Kat, Hazorasp va boshqa yodgorliklar ushbu jarayonning muhim arxeologik dalillari sifatida qayd etilgan.

Xorazm urbanizatsiyasi Markaziy Osiyoning janubiy hududlaridagi Sug'd va Baqtriya shaharsozligi tajribasidan o'ziga xos jihatlari bilan farq qiladi. Xorazm vohasining geografik sharoiti, uning dasht va ko'chmanchi chorvador qabilalar yashaydigan hududlar bilan chegaradoshligi shaharlarning shakllanishi va funksional vazifalariga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli vohada shaharlar nafaqat iqtisodiy va madaniy markaz, balki harbiy-mudofaa va ma'muriy tayanch punktlari sifatida ham rivojlangan.

Adabiyotlar tahlili. Antik davr Xorazm shaharlarini o'rganish masalasi O'zbekiston arxeologiya maktabida uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinayotgan yo'nalishlardan biridir. Biroq mavjud tadqiqotlar ko'pincha alohida arxeologik yodgorliklar, ularning topografiyasi, mudofaa tizimi yoki xo'jalik xususiyatlariga bag'ishlangan bo'lib, Xorazmning antik davr shaharlar tizimini yaxlit holda tadqiq etishga qaratilgan maxsus tadqiqotlar cheklangan. Mazkur masala monografiyalarning ayrim boblari va ilmiy maqolalarda yoritilgan.

M. Mambetullayev tadqiqotlarida Xorazm vohasining antik davr shaharlari topografik va mudofaa xususiyatlariga ko'ra tasniflangan. Tadqiqotchi shaharlarni ichki qal'aga ega va ichki qal'aga ega bo'lmagan guruhlariga ajratib, mudofaa devorlari va burjlarning mavjudligini muhim tasnifiy belgi sifatida ko'rsatadi. Katta Oybuyirqal'a, Kat kabi yodgorliklarda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar esa shaharlarning ichki tuzilishi va turarjoy-hunarmandchilik hududlari haqida muhim ma'lumotlar bergan.

Metodologik asoslar. Tadqiqotning metodologik asosini antik davr Xorazm vohasida urbanizatsiya jarayonlarini tarixiy-arxeologik va tizimli yondashuv asosida o'rganish tashkil etadi. Tadqiqotda arxeologik yodgorliklarning topografik tuzilishi, mudofaa inshootlari, turarjoylar, saroy va diniy majmualar, xo'jalik hamda hunarmandchilik obyektlari o'zaro bog'liq holda tahlil qilinib, qadimgi shaharlarning ijtimoiy-iqtisodiy, harbiy va ma'muriy funksiyalari aniqlanadi. Yozma manbalar ma'lumotlarining cheklanganligi sababli arxeologik materiallar tadqiqotning asosiy daliliy bazasini tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, arxeologik-tipologik va funksional tahlil metodlaridan foydalaniladi. Tarixiy-qiyosiy yondashuv orqali Xorazm shaharlarining rivojlanish xususiyatlari Sug'd va Baqtriyaning antik davr urbanizatsiyasi bilan qiyoslanib, Xorazmga xos bo'lgan shaharsozlik modeli aniqlanadi. Arxeologik-tipologik tahlil shaharlarning ichki qal'a, mudofaa devorlari, burjlar, turarjoy va boshqa me'moriy obyektlarining mavjudligi hamda joylashuvini o'rganishga xizmat qiladi. Bunda shaharlarning tashqi ko'rinishigina emas, balki ularning real xo'jalik va ijtimoiy vazifalari ham hisobga olinadi.

Tahlil. Xorazmning qadimgi davri (mil. avv. IV – milodiy III asrlar) shaharlari tarixiga oid alohida mahsus tadqiqot yaratilmagan. Ushbu mavzu monografiyalarning ayrim boblarida va ko'proq ilmiy maqolalarda o'z aksini topgan, xolos.

M.Mambetullayevning dissertatsiya ishida, Xorazm vohasining antik davri shaharlari topografik va mudofaa tizimi belgilariga ko'ra, mudofaa devorlari va burjlar bilan o'rab olingan ichki qal'aga ega yoki bunday qal'a bo'lmagan shaharlar turkumiga ajratilgan.

V.M.Masson qadimgi shaharlarni madaniy markazlar sifatida ta'riflab, ularning me'moriy tuzilishini arxeologik jihatdan o'rganishning dolzarbligini qayd etgan[4,C.3-12.]. Ye.Ye.Nerazik ta'kidlashicha, mil. avv. IV-III asrlarda Xorazmda ko'p sonli shaharlar paydo bo'lib, milodiy IV asrgacha kamida 16-17 ta shaharlar rivoj topgan. Oqchaxonqal'a, Bozorqal'a, Xiva, Katta Oybuyirqal'a, Voyangan, Hazorasp va boshqalar shular jumlasidandir[5,C.549.]. Ammo shaharlarning aksariyati arxeologik qazishmalar asosida keng miqyosda o'rganilmagan. Shuning uchun ham ularning ishlab chiqarish, iqtisodiy, madaniy, ma'muriy va harbiy-siyosiy vazifalariga oid qo'lga kiritilgan ma'lumotlar davriy jihatdan baravar emas.

Xorazm vohasida milodiy II asrda barpo etilgan shohlarning diniy- sulolaviy markazi Tuproqqal'a, voha qadimiy shaharlari orasida eng yaxshi o'rganilgan shahar hisoblanadi. Uning katta saroy joylashgan hududi ichki mudofaa devori bilan mustaxkamlanib, turarjoylar-dahalar qismidan ajratilgan. Shahar aholisi shohlar sulolasi saroyiga xizmat ko'rsatish bilan band bo'lgan deb hisoblanadi. Ammo Tuproqqal'a kabi shahar alohida holatdir, chunki uning aholisi-hunarmandlar, ziroatkorlar va boshqa ishlar vazifalarni bajargan kishilar faqat saroy xo'jaligiga xizmat ko'rsatish bilan shug'ullangan.

Shu sababli, Tuproqqal'a sulolaviy markazi hamda saroy xo'jaligi sifatida milodiy II-III asrlar Xorazm tarixida yagona namunadir. Shu bilan birga, qadimiy jamiyat hayotida, ixtisosligi hunarmandchilik va savdo bo'lgan shaharlar asosiy iqtisodiy o'rinni egallab olganligini uqtirib o'tish kerak.

Ye.Ye.Nerazik yozishicha, antik davri Sug'd va Baqtriya shaharlarida singari Xorazm shaharlarida hunarmandlar, savdogarlar, zodagonlar va aholining boshqa ijtimoiy qatlamlari yashagan dahalar aniqlanmagan. Tadqiqotchi, qiyoslash uchun, shunday shaharlardan Surxondaryo vohasidagi keng o'rganilgan Dalvarzintepani, misol tariqasida tilga olgan.

Dalvarzin qadimgi shahrining tuzilishini turlicha ijtimoiy va ishlab chiqarish vazifalarni bajargan binolar va dahalar, alohida hunarmandlar, shaharda yashovchi oddiy odamlarning turarjoylari va badavlat kishilarning katta uylari tashkil etgan[2,C.240.]. S.P. Tolstov, mil. avv. III-

II asrlarga oid Jonbosqal'aning topografik belgilari asosida uning qayta tiklangan ko'rinishi shaklini taklif qilgan. Tekshirishlar paytida shaharning burjsiz mudofaa devorlari, bitta, asosiy darvozaoldi adashtirma yo'li labirintga ega inshoot va shahar ichki qismining shimoldagi chetida yana bir inshoot xarobalari nisbatan yaxshi saqlanib qolgan edi, lekin e'lon qilingan fotosuratda Jonbosqal'adagi boshqa binolarning qoldiqlari mavjud emas. Jonbosqal'a rekonstruksiyasida, shahar darvozasidan uning o'rta chizig'i yoqalab ketgan bitta asosiy ko'cha o'z aksini topib, uning har ikki tomonida turar joylar-dahalar va Markaziy ko'chani o'xirida olov ibodatxonasi tasvirlangan.

S.P.Tolstovning yozishicha, shaharning ko'cha bilan ajratilgan ikkita qismidagi uy-joylarida alohida urug'larning a'zolari yashagan, ammo ularning ijtimoiy qatlamlari va hunar-kasblari haqida olim hech qanday ma'lumotlarni keltirmagan. Ushbu yondashuvni tushunish mumkin, Jonbosqal'aga oid qarashlar farazlarga asoslangan. Shunga qaramasdan, Xorazm antik davri shaharlarning ichki tuzilishiga mansub keyingi ishlardagi xulosalarga, Jonbosqal'a tarhiga tegishli aholining turar joylari, markaziy ko'cha va uylar o'rtasida o'tgan tor ko'chalarning mavjudligi haqidagi taxminiy qarashlar ta'sir qilib, ulardan tadqiqotlarda foydalanish boshlangan.

Ye.Ye.Nerazik nuqtai nazariga ko'ra, M.Mambetullayev tomonidan ishlab chiqilgan Xorazm shaharlarning klassifikatsiyasi, ularning tashqi ko'rinishi belgilarga asoslangan (ichki qal'aning mavjudligi yoki mavjud emasligi, mudofaa devorlarda burjlar borligi yoki yo'qligi, shuning uchun bunday yondashuvni muvaffaqiyatli deb hisoblash qiyin. Shuni ta'kidlash lozimki, M.M.Mambetullayev tomonidan Katta Oybuyirqalada amalga oshirilgan arxeologik qazishmalar natijasida, Xorazmning shimolida dashtlar bilan chegarada joylashgan bu shahar tipidagi qal'a ichida xom g'ishtdan qurilgan mil. avv. IV-II asrlarga oid turarjoylarning qoldiqlari aniqlangan[3,cc.102-105.]. Masalan, Bozorqal'a va Oqchaxonqal'ada ichki qal'a, saroy-ibodatxonadan tashqari shahar aholisining uy-joylari qurilmagan edi, shuningdek, Katta Qirg'izqal'a, Kaparas, Anqaqal'a va Dumanqal'ada turarjoylarning qoldiqlari topilmagan. Amudaryoning chap qirg'oqida joylashgan Katqal'ada olib borilgan tadqiqotlar natijalari e'tiborga molik. Ularga ko'ra, mil.avv. IV-III asrlardan boshlab, shaharning turar joylar mahallalari, uning sharqiy qismida joylashgan g'arbiy qismida esa hunarmandchilik ustaxonalari qayd qilingan.

Yuqorida tahlil qilingan ma'lumotlar asosida shuni aytib o'tish mumkinki, antik davri Baqtriya yoki So'g'd misolida namoyon bo'lgan shaharlashish-urbanizatsiya jarayonlarini to'g'ridan-to'g'ri Xorazmga ko'chirib, bu yerda shaharlar rivojlanishining xususiyatlarini tushuntirib berishga asos qilib olish noto'g'ri yondashuv bo'lardi. Chunki Markaziy Osiyo janubida mazkur davrdagi qadimgi urbanizatsiyada mahalliy va ellinizm an'analari qorishib ketgan edi. Xorazm vohasida shaharlar boshqacha sharoitda vujudga kelib, taraqqiy topgan. Shundan vohadagi urbanizatsiya jarayonlarning asosiy omillari kelib chiqadi.

Birinchidan, Xorazm dashtlar, ko'chmanchilar yashagan hududlar bilan o'rab olingan edi. Shu sababdan Xorazm davlatining shaharlar qurish siyosatida nafaqat ko'chmanchilarning ehtimolli bosqinlaridan himoyalaniş, balki chorvador qabilalari bilan savdo aloqalarini yo'lga qo'yib, ularni keng miqyosda rivojlantirish maqsadida podshohlik chegaralarida harbiy istehkomlar qatorida, savdo-sotiq, iqtisodiy ahamiyatga ega o'rtamiyona shaharlar bunyod etilishi boshlandi. Masalan, shunday shaharlar guruhiga kirgan Katta Oybuyirqal'adan katta xumlarda arpa, bug'doy va tariq saqlaydigan, ya'ni g'alla omborlarining qoldiqlari topilgan. Qishloq xo'jalik mahsulotlari ko'chmanchilar bilan ayirboshlashga mo'ljallangan. Xuddi shunday holat Qizilqum cho'liga yaqin joylashgan Qo'rg'oshinqal'ada ham aniqlandi. Qal'a ichida katta miqdordagi don mahsulotlari xumlar va maxsus o'ralarda saqlangan. Bu qishloq xo'jalik zahiralari Qo'rg'oshinqal'a atrofida yashagan ziroatchilar jamoalarniki bo'lib, tadqiqotchilarning aytishicha, tashqi bosqin paytida, qal'a aholi uchun bekinadigan joy vazifasini o'tagan. Bizning fikrimizcha, g'alla mahsulotlaridan nafaqat ichki iste'mol uchun foydalanilgan, balki ular tashqi savdoga ham mo'ljallangan.

Natijalar. Xorazm chegaralarida barpo etilgan shahar tipidagi aholi manzilgohlari va alohida qal'alar, harbiy va iqtisodiy jihatdan davlat siyosatida katta ahamiyatga ega bo'lgan. Ushbu muhim omil tadqiqotchilar ishlarida ham qayd etilgan[1,cc.79-80.]. Shuningdek, tashqi savdo, karvon yo'llaridagi shaharlar hamda dehqonchilik vohalar ichida joylashgan qal'alar davlat

hokimiyatning tayanch markazlariga aylangan. Umuman olganda, Xorazmda yangi davlat, podshohlikning shakllanish va rivojlanishi jarayonida shaharlar va manzilgohlar tizimida o'zaro bog'liqlik kuzatiladi. Tashqi bosqinlardan himoyalaniish va ichki munosabatlarni nazorat qilish uchun harbiy-ma'muriy qal'alar qurilgan.

Aslida bu qonuniy hodisa, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jihatdan Sharqdagi dastlabki davlatlar, sivilizatsiyalar shakllangan mintaqalarida ilk bor ifodasini topgan. Mesopotamiya va Hind vodiysidagi hududiy ma'muriyati o'z qal'a-qarorgohiga ega bo'lib, shu joydan atrofdagi jamoalar ishlab chiqargan qishloq xo'jalik mahsulotlarning zahiralari va hunarmandchilik buyumlarning miqdori ustidan nazorat qilingan. Jamoa a'zolari u yoki bu mahsulotga bo'lgan ehtiyojlarini qondirib, zahiraning ortib qolgan qismi iste'moldan chiqarilgan va qal'a omborlariga tushgan. Shu asosda aholini soliqqa tortish tizimi paydo bo'lgan. Xorazm podshohligida ham shunga o'xshash hududiy – ma'muriy birliklar va soliq tizimi rivojlandi. Shu qatorda Qadimgi Sharq, Markaziy Osiyoning tarixiy-madaniy viloyatlari singari Xorazmda katta oilalarning uy xo'jaligi, saroy va ibodatxonalar xo'jaliklarning mavjudligi aniqlandi. Bu sun'iy sug'orish-irrigatsiyaga asoslangan davlatchilik ijtimoiy-iqtisodiy tuzumining ko'p jihatdan umumiy bo'lganidan guvohlik beradi.

Qadimgi Xorazm shaharlaridagi hunarmandchilikning o'rne haqida masala o'z dolzarbligi bilan ajralib turadi. Shaharlarda hunarmandlarning mahallalari va ishlab chiqarish ustaxonalarining mavjudligi xususida ayrim tadqiqotlarda qayd etilgan bo'lsada, lekin ular o'rganilmagan bo'lib qolmoqda. Shuning uchun ham Xorazmda shaharlar ko'proq ma'muriy va ibodat markazlari bo'lgan, ular kam darajada savdo va hunarmandchilik joylari edi degan masala ilgari surildi. Bu masalani shunday talqin qilish, ma'lum darajada isbotlangan. Misol tariqasida, egallab olgan maydoni jihatdan eng katta bo'lgan Oqchaxonqal'a (42 ga) va Bozorqal'a (33 ga) kabi shaharlarda hunarmandchilik ustaxonalarining qoldiqlari aniqlanmagan. Oqchaxonqal'ada qo'lga kiritilgan arxeologik ma'lumotlar, shahar sulolaviy-diniy va ma'muriy vazifalarni bajarganidan dalolat beradi.

Xorazm vohasidagi hunarmandchilik ishlab chiqarish ko'proq dehqonchilik vohalarida tashkillashtirilganligi aniqlangan. Xorazmning g'arbiy qismidagi Qoraqum chegarasida joylashgan Nurum dehqonchilik voha-tumanida loy idishlarni pishiradigan 40 dan ortiq kulolchilik xumdonlari, bronza quyish, temirga ishlov berish izlari hamda vino (may) tayyorlash va saqlash uchun ishlatilgan katta sopol idishlar topildi.

Ma'lumki, antik davrida Sug'd, Baqtriya, Parfiya va Xorazmda katta dalalar uzumzorlar uchun ajratilib, vino tayyorlash va sotish keng rivojlangan. Masalan, yuqorida tilga olingan Baqtriyadagi Dalvarzintepada, vino ishlab chiqarish, saqlash va sotish joy-dukoni bilan birgalikda ko'zalar, qadahlar, kosalar va piyolasimon idishlar hamda xonaning turli joylarida sochilib 15 ta kushon davri tangalari topilgan.

Nurum voha-tumani kabi boshqa vohalarning Xorazm chegaralarida joylashishi, xorazmliklar-ziroatkorlar va dasht chorvador qabilalari o'rtasida iqtisodiy aloqalar bilan izohlanadi, ya'ni hunarmandchilik ishlab chiqarish xo'jaligi chorvador iste'molchilarga imkon qadar yaqin joylashardi. Bu holatni qo'shimcha dalillar bilan isbotlab berish uchun, tadqiqotchilar Xorazmda Xiva xonligi davrida ham chorvachilik sohasi bilan mashg'ul bo'lgan aholisi yaylovlariga yaqin joylashgan dehqonchilik vohalarning atroflarida bozorlar mavjudligi xususida yozma manbalardan ma'lumotlar keltirishgan. Hunarmandchilik ustaxonalar va savdo dukonlardan iborat bozorlar, xon vakili-hokimning uyi atrofida tashkil topgan, ya'ni savdo-sotiq ishlari markaziy hukumat ruxsati bilan amalga oshirilgan.

Antik davri Xorazmdagi madaniyat va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarida ijobiy o'zgarishlar yuz berib, ularning ko'rinishlari o'ziga xos jihatlardan iborat shaharlashish jarayonlarning yuksalishda ro'y berdi. Ahamoniylar davriga nisbatan, ko'plab yangi shahar markazlari vujudga kelib taraqqiy topdi. Ularning son jihatdan o'sishi Xorazm davlatining maqsadli shaharsozlik siyosatida, shu jumladan, savdo-hunarmandchilik shaharlari (Katta Oybuyurqal'a, Kat, Hazorasp) va sulolaviy-diniy markazlar (Oqchaxonqal'a, Tuproqqal'a) rivojlanishida o'z aksini topdi.

Xulosa. Mazkur davr Xorazm shaharlari tarixiga oid yozma manbalar ma'lumotlari mavjud emas. Shuningdek, qadimgi Xorazmda jamiyatning tuzilishi, davlat va boshqaruv, ijtimoiy-

iqtisodiy tuzumi haqidagi yozma manbalar ham cheklangan. Shu sababdan qayd etilgan masalalarni qayta tiklashda arxeologik ma'lumotlarning ahamiyati beqiyosdir.

Mil.avv. VI-V asrlarda Xorazm vohasida aholining joylashishida mutlaq yangi tamoyil namoyon bo'lib, voha-tumanlarga asoslangan hududiy birliklar shakllana boshladi. Jamiyat asosini dehqonchilik uy-qo'rg'onlarida yashagan katta oila jamoalari tashkil qilib, birlamchi ijtimoiy tashkilot sifatida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish sohasida yetakchilik o'rini egallab oldi. Bunday oilalar jamoa a'zolari hududiy birliklar doirasidagi yirikroq uyushma – qo'shnichilik jamoalari tarkibiga kira boshladi.

Markaziy Osiyoda jamiyatning ijtimoiy tabaqalanishi haqida ma'lumotlar dastlab "Avesto" da yoritilib, manbada aholining ozod qismini tashkil qilgan kohinlar, jangchilar, chorvadorlar va hunarmandlar tilga olinadi[6,B.23.]. Antik davrida jamiyat tarkibi o'zgarib, "Avesto" da eslatib o'tilmagan dehqonlar o'troq aholining ko'pchiligini tashkil etadi. Shuningdek vohalarda dehqonchilik bilan birga yaylov chorvachiligi rivojlangan.

Tadqiqotchilarning yozishicha, mazkur davr Xorazm voha-tumanlardagi yerga alohida oila jamoalari egalik qilishgan. Ularga tegishli tomorqalar – dalalar paxsa devorlari bilan o'rab olingan va har bir uyning hovlisida tandirlar, yozgi uchoqlar va xo'jalik o'ralar bo'lgan. Bunday turarjoylar, dalalar va yordamchi xo'jalik-maishiy imoratlar bilan birgalikda uy xo'jaligini tashkil qilgan. Yaylovlar va sug'orish inshootlardan foydalanish jamoatchilik tamoyilga asoslanganini taxmin qilishimiz mumkin. Huddi shunday voha-tuman miqyosida yo'llar qurish, ko'priklarni barpo etish kanallar va quduqlarni qazish ishlari jamoatchilik asosida umumiy tarzda amalga oshirilgani bo'lishi kerak edi. Qishloq xo'jaligi rivojlangan vohalarda yer va suvdan foydalanish tizimini yaratish va uni boshqarish dolzab vazifaga aylangan.

Adabiyotlar

1. Болелов С.Б., Ртвеладзе Э.В. Древнехорезмийское государство. Социально-экономический аспект // Хорезм в истории государственности Узбекистана. – Тошкент: 2013. – С.79-80.
2. Дальверзинтепе. Кушанский город на юге Узбекистана // Ответственный ред. Л.И.Ремпель. – Ташкент: Фан, 1978. – 240 с.
3. Мамбетуллаев М. Городище Айбуйир-кала // Археология Приаралья. – Ташкент: Фан, 1990. – С.102-105.
4. Массон В.М. Проблема древнего города и археологические памятники Северной Бактрии // Древняя Бактрия. – Л.: Наука, 1974. – С. 3-12.
5. Неразик Е.Е. Древние города Хорезма и пути их развития (IV в.до.н.э.- IV в.н.э). // Центральная Азия. Источники, История, Культура. – М.: 2005. – С. 549.
6. Сагдуллаев А. Қадимги Ўзбекистан илк ёзма манбаларда. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – Б. 23.

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE» JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

Maqolani tayorlashda qo'yiladigan talablar:

1. Maqola o'zbek, ingliz va rus tillarida minimal 6 sahifadan iborat bo'lib, Microsoft Word dasturida Times New Roman shriftida 12 kegl, 1 satr oralig'ida, sahifalar barcha tomondan 2 sm qoldirilgan holda bo'lishi shart.
2. Satr boshi - 1,25 sm bo'lib, satrlarni eniga to'g'irlash, so'zlarni boshqa qatarga ko'chirish avtomatik tarzda bo'lishi lozim.
3. Birinchi qator o'ng tomondan muallifning familiyasi, ismi va otasining ismi, ikkinchi qatorda muallifning ish joyi, lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni, e-mail va telefon raqami, uchinchi qatorda sahifaning o'rtasida bosh va qalin harflar bilan maqolaning nomi yoziladi. Ushbu ma'lumotlar o'zbek, ingliz va rus tillarda berilishi lozim.
4. Keyingi qatordan o'zbek, ingliz va rus tillarida 60 so'zdan iborat annotatsiya beriladi.
5. Keyingi qatordan 7-10 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida kalit so'zlar beriladi.
6. Keyingi qatordan asosiy matn boshlanadi va maqola 4 qismdan iborat bo'ladi: Mavzuning dolzarbligi. Metodlar va o'rganilganlik darajasi. Tadqiqot natijalari. Xulosa.
7. Maqolalar ilmiy ahamiyatga ega bo'lib, ulardagi fakt va fikrlar asoslangan hamda mustaqil ma'no kasb etishi lozim, plagiat holati taqiqlanadi. Muallif foydalanilgan adabiyotlarni aniq ko'rsatishi, olingan iqtiboslarning aniq manbalarini keltirishi lozim.
8. Web of science hamda Scopus tizimidagi jurnallardan iqtiboslar olish maqsadga muvofiqdir.
9. Iqtiboslar matn ichida [1, 25] beriladi. Adabiyotlarning to'liq ro'yxati asosiy matndan so'ng alifbo tartibida ko'rsatilishi lozim.

Требования к оформлению научной статьи:

1. Статьи должны содержать 6 страниц, в формате Times New Roman на Microsoft Word, 12 кегль, 1 см, со всех сторон 2 см.
2. Начала абзаца - 1,25 см, формировать строки по ширине, перенос слов в другой ряд должен быть в автоматическом порядке.
3. В первой строке от правой стороны Ф.И.О. автора, во второй строке место работы, должность, ученая степень и ученое звание, e-mail и номер телефона, в третьей строке по центру страницы прописными буквами жирным шрифтом название статьи. Эта информация должна быть предоставлена на узбекском, английском и русском языках.
4. В следующей строке аннотация из 60 слов на трех языках: узбекский, английский и русский.
5. Со следующей строки ключевые слова 7-10.
6. Далее начинается основной текст. новой текст начинается со следующей строки, и статья состоит из 4 частей: актуальность темы, методы и уровень исследования, результаты исследования, заключение.
7. Статьи должны иметь научное значение, факты и идеи должны быть обоснованными и избежать плагиатства. Автор должен точно указать использованную литературу и ссылку на источники, при помощи которых он выразил свое мнение.
8. Сноски или ссылки должен быть взяты из Web of science, а также системы журналов Scopus.
9. Цитирование приводится в тексте [1, 25] Полный список литературы должен быть указан после основного текста, а алфавитном порядке.

Requirements of the articles submitted:

1. Articles should be at least 6 pages, in Times New Roman, 12 pt., 1 inter.
2. The line head should be 1,25 cm, line spacing, and the words should be automatically moved.
3. The author's full name should be on the first line from the right; the author's place of work, position, academic degree, and academic rank, email address, and phone number should be on the second line; the article title should be centered in bold, capital letters, on the third line. This information should be provided in Uzbek, English, and Russian.
4. An annotation of 60 words in the next line in three languages.
5. Key words from the next row in three languages 7-10.
6. The next line begins with the main text. The main text begins on the next line, and the article consists of four parts: the relevance of the topic, the methods and level of research, the results, and the conclusion.
7. Articles must be of scientific importance and facts and opinions in the article should be well-grounded and have an independent meaning, and they must be free of plagiarism. The author must clearly demonstrate the literature used in his or her opinion, and provide the exact sources of the extracts.
8. Quotes should be from "Web of science" and "Scopus" journals.
9. A complete list of publications should be followed in alphabetical order after the main text. Seals and references should be in the main text [1, 25].